Зоологія

DOI: https://doi.org/10.36885/nzdpm.2023.39.151-160
УДК 599(81-13+83'373.6)

ССАВЦІ (MAMMALIA): ІСТОРІЯ ТЕРМІНА, ЯКОМУ ПОНАД 100 РОКІВ

Загороднюк І.В.

Розглянуто вживання українського слова «ссавці» (молокосисні) і його синоніма «звірі» на позначення класу Mammalia. Показано, що традиційним є слово «звірі», проте в часі частка видань з терміном «ссавці» наростає, загалом таких удвічі більше. Тотожність понять умовна, автор дотримується вжитку «ссавці» для класу Mammalia, а «звірі» — для його підкласу Theria (плацентарні). Аналіз давніх джерел показав, що термін «ссавці» з'явився в науковому обігу лише 1910 року, у підручнику «Зоологія» І. Верхратського, і саме у форматі іменника в множині та з йотованим «і» («Ссавці»). Останнє автор пояснює підкресленням наголошеності складу, на відміну від термінів-попередників–дієприкметників. Такий формат згодом був змінений на безйотоване «и», з появою написання номена в однині («ссавець»). У передісторії появи терміна «ссавці» — низка слів на основі дієслова «ссати», зокрема «ссущі», «ссачі», «ссавчі». Останній варіант в україномовних джерелах не виявлено, проте в польській мові він сформувався завдяки працям М. Новицького, галичанина й подолянина, який після захисту дисертації (у Львові 1863 р.) став професором Ягеллонського університету і видав серію підручників, де змінив означення «ssące» («zwierzęta ssące») та іменник «ssąwce» (сучасна форма — «ssaki»). Аналогічний термін був у чеській мові (ssawci, осучаснено як «savci»), з якої перекладали підручники активісти русинських рухів. Завдяки просвітницькій діяльності УНТ (Українського наукового товариства) це увійшло до підручників і довідників (І. Раковського, М. Шарлеманя та І. Верхратського 1919–1922 рр.). Одним із перших його популяризаторів став В. Гнатюк, упорядник етнографічного збірника «Звіриний епос» (1916 р.), який навів твори за систематикою і вжив для назви розділу номен «Ссавці». Подальше поширення можна пояснити і тим, що в усіх суміжних мовах закріпилася однокоренева форма: чеське «savci», польське «ssaki», словацьке «cicavce» та ін. До певної міри це було й відповіддю на латинську композитну назву Mammalia (mamma – молочна залоза, -alia – той, що, у якого), і суфікс «-ець» в українській – цілком відповідний формат.

***Ключові слова**: ссавці, зооніміка, таксономічні назви, наукова термінологія.*

Історія появи й етимологія багатьох зоонімів почасти залишаються загадковими, що пояснюється як неувагою до історії, так і забуттям таких знань та їх зникнення з сучасних довідників. Приклади етимологічних розвідок, до яких долучився й автор, – назви ссавців «ховрах» (Загороднюк, Харчук, 2020) та «ласка» (Загороднюк, Харчук, 2022). Серед загадкових назв є й назва «ссавці», що, очевидно, сформувалася недавно і функціонує паралельно з давньою назвою «звірі». За останніми розвідками, цей номен має вік лише трохи більше 100 років (Загороднюк, Харчук, 2017), проте саме він закріпився як титульна назва для класу Mammalia, замістивши собою номен «звір»,

до того базовий і універсальний, проте переважно неоднозначний, оскільки ним позначали *de facto* всіх тварин (про що далі).

Мета роботи – реконструювати історію формування назви «ссавці» в українській зооніміці з увагою до праць на межі XIX та XX століть. Праця включає три взаємопов'язані частини: 1) поширення і часові рамки вжитку терміну *ссавці* (у співвідношенні з номеном *звірі* у тому ж розумінні), 2) передісторія номена *ссавці* з гіпотезами його формування на основі менш спеціалізованих слів, 3) обговорення і порівняння гіпотез і суміжних тем.

Назви «звірі» й «ссавці»: хроніки

Розглянемо ці два номени в назвах українських зоологічних видань. За основу взято огляд «Монографічні видання та тематичні збірки щодо теріофауни України», представлений на сайті Українського теріологічного товариства НАН України (https://bit.ly/3JgvpeN) та опублікований у випуску 5 «Теріологічного бюлетеня» (Загороднюк, 2005):

1918. Ніколаєв В.: «Назви звірів, птиць, комах та інших животин» (Ніколаєв, 1918),

1920. Шарлемань М.: «Звірі України. ...» (Шарлемань, 1920),

1925. Храневич В.: «Нарис фавни Поділля. 1 — Ссавці та птахи» (Храневич, 1925),

1927. Шарлемань М.: «Назви хребетних тварин. Ссавці. ...» (Шарлемань, 1927),

1928. Барабаш-Нікіфоров І.: «Нариси фавни... Ссавці» (Барабаш-Нікіфоров, 1925),

1929. Мигулін О.: «Визначник звірів України» (Мигулін, 1925),

1936. Шарлемань М.: «... До фауни звірів ... Чернігівської області» (Шарлемань, 1920),

1938. Мигулін О.: «Звірі УРСР (матеріали до фауни)» (Мигулін, 1938),

1952. Корнєєв О.: «Визначник звірів УРСР» (Корнєєв, 1952),

1952. Сокур І.: «Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення» (Сокур, 1952),

1956. Татаринов К.: «Звірі західних областей України» (Татаринов, 1956),

1956. Абелєнцев В.: «Загальна характеристика ссавців...» (Абелєнцев та ін., 1956),

1960. Сокур І.: «Ссавці фауни України та їх господарське значення» (Sokur 1960),

1965. Корнєєв О.: «Визначник звірів УРСР. Видання друге» (Корнєєв, 1965),

1975. Турянин І.: «Хутрово-промислові звірі ... Карпат» (Турянин, 1975),

2005. Делеган І. (та ін.): «Біологія лісових птахів і звірів» (Делеган та ін., 2005),

2006. Булахов В., Пахомов О.: «... Ссавці (Mammalia)» (Булахов & Пахомов, 2006).

Очевидно, що обидві назви співіснують, проте за частотою вживання назва *ссавці* (6 використань у наведеному списку) помітно поступається назві *звірі* (11 використань). Попри це, у сучасній літературі (кінця XX і поч. XXI ст.) назва «ссавці» явно частотно переважає. Останнє частково можна пояснити домінуванням школи І. Сокура, що, по суті, стала основною в київських зоологічних інституціях другої половини XX ст. Проте так само важливо й те, що у мисливствознавчій літературі (і загалом у мисливців та інших природокористувачів) очевидно домінує

номер *звірі*. Вживання номена *ссавці* на полюванні чи в описах провінційного життя, в епосах чи художній літературі мінімально: це простір існування «звірів».

Проте академічна література, як видно з наведених даних, за останні 100 років зробила виразний ривок до номену *ссавці*. Попри це, у 6-томному академічному «Етимологічному словнику української мови» місця для *ссавець* не знайшлося, хоча воно мало бути на с. 388 п'ятого тому між *срамота* і *ссати*: Болдирєв та ін., 2006; натомість у томі 2 слово *звір* є: Болдирєв та ін., 1985: 251.

Цей поступ у поширенні номена *ссавці* є закономірним з огляду на його відповідність іншим аналогічним назвам у всіх суміжних мовах (докладніше далі), проте його становлення, формування як власної назви, як іменника, було довгим і проблемним, і термін пройшов складні етапи становлення, включно із запозиченнями і дуже різними видозмінами на основі дієслівних форм типу *ссати*, дієприкметників *ссущі*, *ссачі* та ін., застосування до них формантів групи *-ець* (однина) або *-ці* (множина; на кшталт *вівці*, *ссавці*, *млинці*).

Проведений пошук показав, що назва *ссавці*, сформована трохи більше 100 років тому, була, вочевидь, запозичена з чеської й одночасно стала основою для запозичення іншими мовами, зокрема польською (Загороднюк, Харчук, 2017). У виданнях, що реєструють народні назви (напр., у І. Турянина щодо Карпат (Турянин, 1996), у І. Верхратського аж до його підручника 1910 р. (напр., Верхратський, 1869), ні навіть у найпізніше виданого у цій серії огляду В. Ніколаєва (Ніколаєв, 1918) і багатьох інших), цього терміну *ссавець* або *ссавці* немає.

Дієприкметникова передісторія

Термін *ссавці* не був першим позначенням класу Mammalia. Йому передували різні споріднені слова, якими оперували лише автори підручників і довідників, тобто термін формувався як «книжний», не як вернакулярна назва. У літературі основною вернакулярною назвою на позначення класу, як показано вище, було слово *звірі*, а вернакулярною основою сучасного *ссавці* стали різного роду дієприкметники – *ссущі*, *ссачі*, тощо (приклади з посиланнями далі).

Така дієприкметникова форма була не самостійною, а як означення у словосполученні зі словом «звірі» – *звірі ссущі (ссачі*). У основі – слово *звірі* як синонім до слова «тварини», широко вживане у наукових працях і підручниках XIX й початку XX ст. на позначення всіх тварин (у польській мові номен *zwierzęta* й тепер означає всіх тварин); відповідно, означення *ссачі* є уточненням на основі характеристичної ознаки (ссуть молоко матері).

Формування на основі його слова «сисуни» в Україні не набуло поширення (назва закріпилася врешті за класом Trematoda), хоча прийнятий у низці мов – напр., білоруське *Сысуны*, боснійське *Sisari*, нижньо-сербське *Cycaki*, сербське *Сисари*, хорватське *Sisavac*, словацьке *Cicavce*, словенське *Sesalci*, сілезійське *Cyckocze*, врешті, й польське *Ssaki* (https://www.wikidata.org/wiki/Q7377). Попри це, поширення у суміжних мовах назви з коренем «сис» (і відсутність варіантів зі «звір») спонукало дослідників й авторів підручників оперувати саме з цією основою.

Чому домінував термін *звірі* й у чому була незручність терміна *ссавці*? Аналіз хронологій показує, що термін *ссавці* входив в обіг саме як дієприкметникова форма. Так, у «Природничій історії Київського навчального округу» К. Кесслер ужив форму «Животныя млекопитающія» (Кесслер, 1851). У ті ж часи в польській мові у вжитку

був термін *Ssące* (= «ссачі», «ті, що ссуть») (Zawadzki, 1840: 13–35). І це слово також було означенням – «zwierzęta ssące», що характерно для всіх давніх видань (рис. 1, *а-б*). Термін *ссущіи* є у підручнику А. Покорного (Покорный, 1874).

Перелом у польській версії стався завдяки М. Новицькому, галичанину, який згодом був професором у Кракові[1]. У його праці 1876 р. назва класу вперше вжита в іменниковій формі – як *Ssawce* (Nowicki-Siła, 1876), а це повний відповідник до українського *ссавці* (рис. 1, *в-г*). В українській мові суфікс *-ець* є продуктивним через ослаблену експресивність і перехід у роль форманта (Михайличенко, 2009; Гораль, 2019). Приклади: *сліпець*, *лінивець*, *китовець*, *мешканець*, *мисливець*. Окрім того, поява «w» (укр. «в») у слові *ссачі (ссаці)* додає минулого часу, що важливо, оскільки звірі ссуть молоко не все життя, а ссали в дитинстві (не ссе, а ссав).

а

в

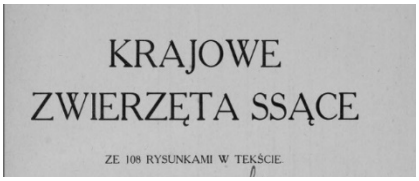

б

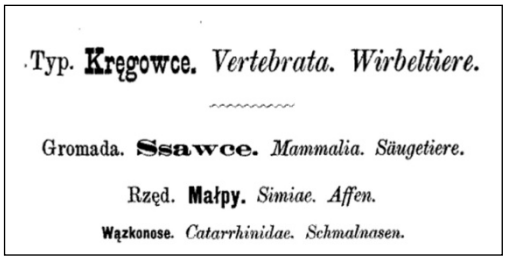

г

Рис. 1. Обкладинки книжок про «Zwierzęta ssące» (Brzeziński, 1892; Fedorowicz, 1928) (*а-б*) та фрагмент обкладинки і початок розділу про ссавців у М. Новицького (Nowicki-Siła, 1876) (*в-г*).

У польській слово *Ssawce* закріпилося (Majewski, 1889: 410; Booch-Árkossy, 1890: 668), і його скоро стали вживати на заміну *zwierzęta ssące*. У сучасній польській є інші зооніми, форматовані подібно [наприклад, *brzegowce (Sirenia)*, *góralkowce* (Hyracoidea), *latawce* (Dermoptera), *łuskowce* (Pholidota) тощо].

У наукових працях до середини XX ст. чільне місце посідала німецька мова, нею видавали огляди (напр., цитована книга О. Завадського) та писали резюме до всіх наукових праць. Так само у тогочасних словниках (напр., у І. Верхратського та М. Шарлеманя) до українських термінів наводили німецькі відповідники. Тому варто

[1] Максиміліан Сила-Новицький (1826–1890) народився в Яблуневі, закінчив гімназію у Львові, вчителював на Тернопіллі. У 1863 р. захистив дисертацію у Львівському університеті.

зауважити й щодо етимології німецької назви *Säugetier*. Вона подібна за значенням, звучанням і побудовою до назви, що почала звучати й українською: *saugen* (смоктати) + *Tier* (тварина), тобто *Säugetier* означає дослівно *ссуча (ссача) тварина, тварина, що ссе* (аналогічно до первинних версій в українській і польській, що показано вище). Можна припустити, що така українська назва могла з'явитися як переклад з німецької (тобто як книжна назва), власне через брак української назви. Дійсно, давніх збірних назв тварин в українській мові небагато, а потреби позначити одним словом усіх ссавців, напевно, й не було, на відміну від родовидів, з якими пращурі мали справу частіше (*миші*, *кажани*, *куни*) (Загороднюк, 2001).

Формування іменникової форми

Чи не найдавніший іменник на позначення ссавців українською – *ссач*, поданий у словнику Є. Желехівського та С. Недільського (Желеховский, Недїльский, 1886). Поява такого номена примітна тим, що подвоєння першої літери, не характерне для нашої мови, сформувалося внаслідок редукції першої голосної (сис/ссе). Така фонетична незручність є ще одним із доказів книжності терміна *ссавець*, який формувався на противагу менш однозначному (більш багатозначному з огляду на польські вжитки, популярні на той час на Галичині) слову *звір*.

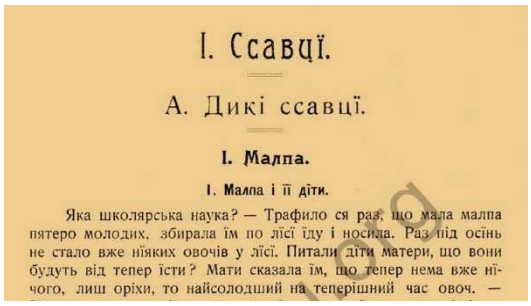

I. Ссавцї.

А. Дикі ссавцї.

I. Малпа.

I. Малпа і її дїти.

Яка школярська наука? — Трафило ся раз, що мала малпа пятеро молодих, збирала їм по лїсї їду і носила. Раз під осїнь не стало вже нїяких овочів у лїсї. Питали дїти матери, що вони будуть від тепер їсти? Мати сказала їм, що тепер нема вже нїчого, лиш оріхи, то найсолодший на теперішний час овоч. —

Рис. 2. Сторінка з книжки В. Гнатюка «Звіриний епос» (1916), яка засвідчує використання номена «ссавці(ї)».

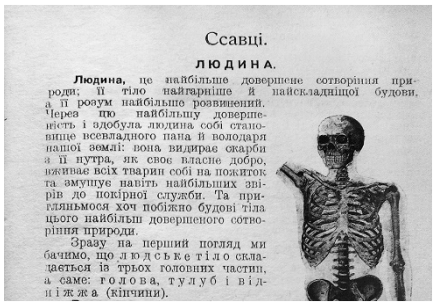

Ссавці.

ЛЮДИНА.

Людина, це найбільше довершене сотворіння природи; її тіло найгарніше й найскладнїщої будови, а її розум найбільше розвинений. Через цю найбільшу довершеність і здобула людина собі становище всевладного пана й володаря нашої землї: вона видирає скарби з її нутра, як своє власне добро, уживає всіх тварин собі на пожиток та змушує навіть найбільших звірів до покірної служби. Та приглядаймося хоч побіжно будові тіла цього найбільш довершеного сотворіння природи.

Зразу на перший погляд ми бачимо, що людське тіло складається із трьох головних частин, а саме: голова, тулуб і відніжжа (кінчини).

Рис. 3. Фрагмент підручника «Зоологія» І. Раковського (1919): початок розділу «Ссавці».

Крім того, іменниковій формі явно передували дієслово та дієприкметник [*ссáти* → *ссáчі* (*ссач*), *ссучі* → *ссáвчі* → *ссáвці* → *ссавцí* → *ссавéць*]. Цей ряд має відповідні хронологічні маркери, що підтверджує саме такий шлях імовірних трансформацій в процесі формування сучасного номена *ссавець*.

Так, одне з найдавніших в цьому ряду слово *ссачі* знаходимо у І. Верхратського у праці «О кажанах» (Верхратський, 1869: 159)[2] та його пізніших оглядах, схоже на дієприкметникову форму й подібне до тогочасного польського *ssace*. У мовознавчих працях І. Верхратського (1864–1910 рр.) терміна *ссавець* (або *ссач*) немає, проте в його підручнику «Зоольогія...» термін є. Зокрема, у 4-му виданні в заголовку вжито «Ссавцї» і далі «Огляд ссавців» (Верхратський, 1910: 1–50). Ще одне з давніх уживань

[2] Це перша теріологічна праця українською (Загороднюк та ін., 2017).

ссавцї засвідчене в книжці В. Гнатюка «Звіриний епос», виданій у серії «Етнографічного збірника УНТ» (Гнатюк, 1916) (рис. 2).

Поява в назві *ссавцї* йотованого «і» – типове в желехівці позначення м'якості попереднього приголосного, але це ще й посилює (формує) його наголошеність. А перенесення наголосу з кореня (сс*а*чі/сс*а*вці) на останній склад (ссавц*і*) *de facto* посилює його статус як іменника. Це ймовірний приклад того, як формант *-ець*, згаданий вище, не був застосований для формування іменника, а сформувався «самостійно», на основі трансформацій у вказаному ряду, включно з додаванням інтеркаляру «в» для позначення минулого часу в активному дієприкметнику.

Окрім того, якщо приймати гіпотезу додавання форманту *-ець*, то він ставиться саме до приголосної, тобто не *сса+ець*, а *ссав+ець*, і інтеркаляр «в», як вище зазначено, підкреслює минулу особливість звірів, з віком ними втрачену.

За три роки після «Звіриного епосу» вийшов друком підручник І. Раковського «Зоольогія...» (Раковський, 1919), що був одним із засновників зоологічної спеціальності в Українському (львівському) таємному університеті (1921–1925). У заголовку відповідного розділу вжито *ссавцї*, вже без йотування «і» (рис. 3). І знову ж про тогочасну багатозначність терміну «звір»: у Раковського в кінці книги є огляд таксонів під назвою «*Перегляд та поділ звіринного світа*» (с. 139–140; тепер важко повірити, але *первозвірі* у нього – одноклітинні).

Обговорення

Пояснення відходу від слова *звір* у період становлення української наукової термінології на межі XIX–XX ст. і послідовна робота над формуванням і усталенням номена *ссавець* має свої пояснення. І це пов'язано не тільки з тим, що у польській, яка домінувала в тогочасному середовищі українських просвітителів, слово «звірі» означає всіх тварин, проте й з тим, що давньоруське слово «звір» також має широке тлумачення. За сумою всіх даних, зібраних автором в різноманітних тлумачних словниках пояснень слово «звір» є давнім номеном, пов'язаним з давньопруським *swirins* (дика тварина), латинським *ferus* (дикий), грецьким *θήρ* та *θηρός* (дикий) (словники Фасмера, Семенова, Болдирєва та ін.). Саме таке широке тлумачення і використано в усіх оглядах у період становлення терміну «ссавець» (Верхратський, Раковський та ін.), тому ясно, що використання назви «звір» для позначення класу Mammalia за тих умов не підходило. За СУМ (1972, том 3, с. 484), слово «звір» тлумачиться також широко – «Дика, звичайно хижа, тварина».

З урахуванням подальшого поширення в описах фауни терміну «тварини» замість *звірі* слово *звірі* закріпилося за ссавцями. Формально ця назва стала синонімом до *ссавцї*, проте автор вважає правильним обмежити його використання підкласом Theria (плацентарні ссавці = звірі), назва якого й означає дикий звір (*θηρίον*).

Появу номена *ссавцї* в українській мові можна розглядати як ідентичне до всіх суміжних мов запозичення, що, очевидно, набуло іменникової форми лише згодом (Загороднюк, Харчук, 2017), найімовірніше, в перекладах та адаптаціях, і то спочатку в множині. Така форма, фактично не відмінна від дієприкметникової (через множину й брак наголосу в позначеннях), робить легким його перехід в іменникову форму (*ссу́щі*, *ссу́чі*, *сса́чі*, *сса́вчі*, *сса́вці*, *ссавцї*). Іншими прикладами є такі терміни, як: *зайцї* (від *заяти*), що використовували для тушканів, пискух і русаків, а нині для роду *Lepus* (Загороднюк, 2016); *нетопири* (від *пиряти*).

Ключовими подіями стабілізації терміна стали: 1) усталення кореневого «а» (не «у», *ссáчі*), 2) видозміна на минулий час формантом «в» (*ссáвчі*), 3) видозміна суфіксального «ч» на «ц» (*ссáвці*), 4) зміщення наголосу на останній склад (*ссавцí*), 5) формування іменникової однини (*ссавéць*). Початок його активного вжитку у формі *ссавці (ссавець)* для позначення класу Mammalia випав на 1910–1922 роки завдяки працям І. Верхратського і просвітянській роботі УНТ (НТШ). Тоді ж цей номен потрапив і до академічних видань УАН та ВУАН (напр., словники і фауністичні огляди М. Шарлеманя 1920 та 1927 рр.).

Надання переваги цьому номенові в оглядах останнього часу можна пояснити тим, що він має відповідники у більшості споріднених мов (чеське *savci*, польське *ssaki*, словацьке *cicavce*, білоруське *сысуны*). Серед інших географічно близьких мов повний відповідник до латинського терміна – угорське *emlősök* (*emlő* – груди) й румунське *mamifer*. Латинський номен *mammalia* композитний, утворений з *mamma* (молочна залоза, груди) + *alia* (той, що, у якого).

Дискусії про зайвість подвоєння «с» на початку слова (*савці* vs *ссавці*), до чого нас спонукають колеги-орнітологи (Фесенко, 2018: 19–20 та ін.), на переконання автора, зайві: це однозначна втрата голосної, наявної в частині пов'язаних слів (напр., *сисун*, *соска*, *сік* тощо), і обидві літери «с» – частина кореня. Відомий лише один приклад формування спорідненого до «ссавці» номена без подвоєння: у чеського *savci*; яке, щоправда, сформоване з нормального *ssawci* (Staňek, 1843: 15).

Висновки

Розвідка показала, що слову *ссавці* лише трохи більше 100 років. Воно стало основним для позначення класу Mammalia і витіснило слово *звірі*.

Слово формувалося на основі дієприкметника *ссущі*, з трансформацією в минулий час (поява інтеркаляру «в») та іменникової форми (зміщення наголосу і усталення однини): *ссáти* → *ссáчі* → *ссáвчі* → *ссáвці* → *ссавцí* → *ссавéць*.

Стабілізація номена *ссавці* супроводжувалася втратою широкого трактування слова *звір*, яким позначали всіх тварин, і фіксацією його синонімом слова *ссавці* або відповідником підкласу плацентарних – *Theria*, тобто *звірів* у вузькому сенсі.

Подяка

Автор дякує колегам-зоологам З. Баркасі, І. Мерзлікіну та Г. Фесенку, а також колегам-мовознавцям Г. Межжеріній і А. Телемку за важливі зауваження.

Абелєнцев В.І., Підоплічко І.Г., Попов Б.М. 1956. *Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани.* Київ : Вид-во АН УРСР. 448 с. (Серія: Фауна України; Т. 1 вип. 1).

Барабаш-Никифоров І.І. 1928. *Нариси фавни степової Наддніпрянщини.* Дніпропетровськ : Держ. вид-во України. 137 с.

Болдирєв Р.В., Коломієць В.Т., Критенко А.П. та ін. 1985. *Етимологічний словник української мови. Т. 2 (Д – Копці).* Київ : Наук. думка. 572 с.

Болдирєв Р., Коломієць В., Лукінова Т. та ін. 2006. *Етимологічний словник української мови. Т. 5 (Р–Т).* Київ : Наук. думка, 704 с. https://bit.ly/3MbeZ9a

Булахов В.Л., Пахомов О.Є. 2006. *Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці*. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту. 356 с.

Верхратський И. 1869. О кожанахъ. *Правда. Письмо наукове и литературнє*. Т. 3 (17). С. 150–151; Т. 3 (18). С. 158–160.

Верхратський І. 1910. Зоольогія на низші кляси шкіл середних. Видання IV. Львів : Печатня Загальна. 214 с.

Гнатюк В. (упорядн.). 1916. Українські народні байки (звіринний епос). Т. 1–2. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка. 559 с. https://bit.ly/2PITHj5

Гораль А. 2019. Особові Назви з суфіксом -ець в українській мові кінця XX – початку XXI століття. *Roczniki Humanistyczne*. T. 67(7). S. 207–220. **DOI**: http://dx.doi.org/10.18290/rh.2019.67.7-14

Делеган І.В. 2005. *Біологія лісових птахів і звірів.* Львів : Поллі. 600 с.

Желеховский Є., Недїльский С. 1886. Малоруско-німецкий словар. Т. II. Львів : Друк. товариства им. Шевченка. 632 с.

Загороднюк І. 2001. Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. *Вісник Національного науково-природничого музею*. Т. 1. С. 113–131.

Загороднюк І. 2005. Монографічні видання і збірки, присвячені теріофауні України. *Novitates Theriologicae*. Pars 5. С. 74–77.

Загороднюк І. 2016. «Земляний заєць» у Східній Європі: Ochotona чи Allactaga? *Праці Теріологічної Школи*. Т. 14. С. 16–33. doi: http://doi.org/10.15407/ptt2016.14.016

Загороднюк І., Харчук С. 2017. Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців. *Вісник Національного науково-природничого музею*. Т. 15. С. 43–72. **DOI**: http://doi.org/10.15407/vnm.2017.15.037

Загороднюк І., Пархоменко В., Харчук С. 2017. Іван Верхратський та його огляд біології кажанів і хіроптерофауни Галичини (1869). *Праці Теріологічної Школи*. Т. 15. С. 10–27. **DOI**: http://doi.org/10.15407/ptt2017.15.010

Загороднюк І., Харчук С. 2020. Історична, етимологічна та біогеографічна розвідки щодо українських назв ссавців роду Spermophilus. *Theriologia Ukrainica.* Т. 19. С. 66–89. **DOI:** http://doi.org/10.15407/TU1908

Загороднюк І., Харчук С. 2022. Ласка Mustela nivalis як символ року 2021 в Україні: огляд досліджень, особливостей та етимології. *Novitates Theriologicae*. Pars 13. С. 147–158. **DOI:** http://doi.org/10.53452/nt1363

Кесслер К.Ф. 1851. Животные млекопитающія. *Труды Коммисіи для описанія губерній Кіевского учебнаго округа*. Кіевъ. 88 с.

Корнєєв О.П. 1952. Визначник звірів УРСР. Київ : Радянська школа. 216 с.

Корнєєв О.П. 1965. Визначник звірів УРСР (вид. II). Київ : Радянська школа. 236 с.

Мигулін О.О. 1929. Визначник звірів України. Харків : Держ. вид-во України. 96 с.

Мигулін О.О. 1938. Звірі УРСР *(матеріали до фауни)*. Київ : Вид-во АН УРСР. 426 с.

Михайличенко Н.Є. 2009. До історії розвитку та дослідження форманта –ець. *Філологія. Мовознавство. Наукові праці*. Т. 119(106). С. 45–50.

Ніколаєв В.Ф. 1918. Матеріяли до терминольогії по природознавству. Ч. І. *Назви звірів, птиць, комах та інших животин*. Полтава : Електр. друк. Я. Е. Брауде. 60 с.

Покорный А. 1874. Зоологія с образками. Прага: Книгопечатня Богеміи. 388 с. https://bit.ly/38EoRoc

Раковський І. 1919. Зоольогія: для вищих початкових шкіл та гімназій. Київ; Львів; Відень : Вернигора. 143 с. https://bit.ly/3znGlRR
Сокур І.Т. 1952. Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення. Київ : Вид-во АН УРСР. 68 с.
Сокур І.Т. 1960. Ссавці фауни України. Київ : Держучпедвидав. 211 с.
Татаринов К.А. 1956. Звірі західних областей України. Київ : Вид-во АН УРСР. 188 с.
Турянін І.І. 1975. *Хутрово-промислові звірі та мисливські птахи Карпат*. Ужгород: Карпати. 1–175.
Турянин І.І. 1996. Народні назви тварин. *Зелені Карпати*. № 1–2. С. 64–68. https://bit.ly/3aM22Qh
Фесенко Г.В. 2018. Вітчизняна номенклатура птахів світу. Кривий Ріг : Діонат. 580 с.
Храневич В.П. 1925. Нарис фавни Поділля. Ч. 1. *Ссавці та птахи*. Вінниця : Віндерждрук. 130 с.
Шарлемань М. 1920. Звірі України. *Короткий порадник до визначення, збирання та спостерігання ссавців України*. Київ : Вукоопспілка. 82 с.
Шарлемань М. 1927. Ссавці. – Плазуни. – Земноводяні. У: *Назви хребетних тварин*. Київ : Держ. вид-во України. С. 9–67.
Шарлемань М. 1936. Матеріали до фауни звірів та птахів Чернігівської області. Київ : Вид-во Української академії наук. 117 с.
Fedorowicz Z. 1928. Krajowe zwierzęta ssące. Wilno : J. Zawadzki. I–VIII. 210 s.
Majewski E. 1889. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. T. 1. Warszawa : Druk Noskowskiego. I–LX, 1–546, LXI–LXV. https://goo.gl/syIXhP
Nowicki-Siła M. 1876. Zoologia obrazowa dla klas nizszych szkol srednich. Universitäts. 288 s. https://goo.gl/8Apuwp
Staňek W. 1843. Přírodopis prostonárodní, čili popsání zvvířat, rostlin a nerostů wedlé tříd a řádů jejich. Praha : Nákladem Českého Museum. I–XIV, 1–496, 1–39. (Malá Encyklopedie Naukowe; Dil 3). https://goo.gl/wu91TA
Booch-Árkossy F. 1890. Nowy dokładny słowik polsko-niemiecki i niemiecko-polski. Leipzig : H. Haessel. 998 s. https://goo.gl/3wvvkT
Brzeziński M. 1892. Najciekawsze i najważniejsze zwierzęta ssące, ich życie i obyczaje: podług Brehma, Romanesa i innych. Warszawa. 196 s.
Zawadzki A. 1840. Fauna der galizisch bukowinischen Wirbethiere. Stuttgart : Schmeizerbarts Verlag. 195 s.

Національний науково-природничий музей НАН України, м. Київ
e-mail: zoozag@ukr.net; ulyura@ukr.net

Zagorodniuk I.

«Ssavtsi» (Mammalia): the story of a 100-year-old term

The use of the Ukrainian word «ssavtsi» (= «suctorial») and its synonym «zviri» (= «beasts») to designate the class Mammalia is considered. It is shown that the word «zviri» is traditional, but over time the share of publications with the term «ssavtsi» increases, an in general there are twice as many of them. The similar meaning of these terms is conditional, and the author adheres to the usage of «ssavtsi» for the class Mammalia and «zviri» for the subclass Theria (= «placental»). The analysis of previous literature sources showed that the term «ssavtsi» appeared in scientific circulation only in 1910, in the textbook «Zoology» by I. Verkhratsky, and precisely as a plural noun with an iotized «i» («ssavtsï»). The author explains the latter as

underlining the emphasis of the syllable, in contrast to predecessor terms, which were participles. This format was later changed to an iotless «i» with the appearance of writing the nomen in singular («ssavets»). There is a number of words based on the verb «ssaty» (= «to suck»), in particular «ssushchi», «ssachi», and «ssawchi in the prehistory of the appearance of the term «ssavtsi». The latter variant is not found in Ukrainian-language sources, but it was coined in the Polish language by M. Novytsky, a native of Galicia and Podolia, who after defending his thesis (in Lviv in 1863) became a professor at the Jagiellonian University, where he published a series of textbooks changing the meaning of «ssące» («zwierzęta ssące») and the noun «ssąwce» (the modern form is «ssaki»). An analogous term was present in the Czech language («ssawci» modernised as «savci»), from which textbooks were translated by activists of the Ruthenian movements. Thanks to the educational activities of the Ukrainian Scientific Society (USS), it was included in textbooks and reference books (written by I. Rakovsky, M. Charlemagne, and I. Verkhratsky in 1919–1922). One of its first popularisers was V. Hnatiuk, the compiler of the ethnographic collection «Animal Epic» (1916), who listed the articles according to systematics and used the nomen «Ssavtsi» (Mammals) for the title of the section. The further distribution of this term can also be explained by the fact that the monosyllabic form has become fixed in all the neighbouring languages: Czech «savci», Polish «ssaki», Slovak «cicavce» and others. To some extent, it was also the answer to the Latin composite name Mammalia (mamma = «mammary gland», -alia = «the one possesses»), and the suffix «-ets» in Ukrainian is a completely corresponding formant.

Key words: *mammals, zoonymics, taxonomic names, Ukrainian scientific terminology.*